

ПРАКТИКА АСИСТЕНТА ПЕДАГОГА:

міжнародний та український контекст

результати дослідження

Асистент педагога — це той, хто працює під керівництвом педагога, щоб приділяти дітям додаткову увагу й надавати інструкції за потреби.

(2019 Education Endowment Foundation)

Київ, 2020

УДК 928.112 (87)
ББК 37 (8 Спо)

Публікацію «Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст» здійснено у межах реалізації проєкту «Інституалізація «універсального» асистента вчителя в Україні: дослідження умов для реалізації» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Думки та позиції викладені у цій публікації є позицією авторів та не обов'язково відображають позицію Міжнародного фонду «Відродження»

Авторський колектив:

Федоренко Оксана Филімонівна, кандидат педагогічних наук
Мартинчук Олена Валеріївна, доктор педагогічних наук
Софій Наталія Зіновіївна, кандидат педагогічних наук
Лук'янова Галина Юріївна
Кошіль Оксана Петрівна
Симоненко Тетяна Василівна
Байда Лариса Юріївна
Найда Юлія Михайлівна

Експертна оцінка результатів дослідження:

Горбенко Інна Василівна, кандидат педагогічних наук
Каменщук Тетяна Дмитрівна, кандидат педагогічних наук

Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження / О.Федоренко, О.Мартинчук, Н.Софій, Г.Лук'янова, О.Кошіль, Т.Симоненко, Л.Байда, Ю.Найда. Київ — ФОП Парашин, 2020, 122 с.

Публікація містить огляд результатів дослідження міжнародної та вітчизняної практики асистентів педагогів (асистентів вчителів / асистентів вихователів) їхньої ролі в навчальному процесі, компетентностей, особливостей професії.

УДК 928.112 (87)
ББК 37 (8 Спо)
ISBN 983-645-78-4589-5
ISBN 983-2-723-78956-2

© Міжнародний фонд «Відродження», 2020
© Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2020

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

У вітчизняному законодавстві посада фахівця, який асистує педагогові та надає підтримку дітям з особливими освітніми потребами, визначена як «асистент учителя», «асистент вихователя».

Надалі у цьому дослідженні ми використовуємо поняття «асистент педагога» для узагальненого позначення фахівця, який асистує вчителю/вихователю та надає підтримку дітям з особливими освітніми потребами без прив'язки до закладу освіти (дошкільний, спеціальний, школа тощо), оскільки порівняльний огляд міжнародної та вітчизняної практики показує різкі розбіжності термінологічного поля в цьому контексті, а будь-яке використання термінів і категорій іншомовного походження викликає численні труднощі (а часом і суперечки) під час їхнього перекладу. Разом із тим ми акцентуватимемо увагу на змістовому наповненні цього терміна, зокрема на подібностях та розбіжностях щодо ролі, кваліфікаційних вимог та особливостей підготовки асистентів тощо.

Ми сподіваємося, що результати та рекомендації, отримані завдяки цьому дослідженню, зможуть допомогти працівникам місцевих управлінь освіти та Міністерству освіти і науки зміцнити і підтримати політику для якісного забезпечення закладів освіти асистентами педагога та розроблення профілю асистента педагога як засади для розроблення робочої навчальної програми з їх підготовки, що може окреслити шляхи вирішення проблеми професійної зайнятості окремих верств населення. Крім того, сподіваємося, що дослідження сприятиме подальшому зростанню обсягу знань про асистентів педагога у різних контекстах.

ЗМІСТ

1. Вступ	5
2. Мета дослідження	7
3. Методологія	8
4. Роль асистента педагога в умовах інклюзивного навчання (огляд міжнародної та вітчизняної практики)	11
4.1. Забезпечення підтримки дітей з особливими освітніми потребами	
4.2. Взаємодія асистентів із педагогами в закладах освіти	
4.3. Особливості діяльності ромських асистентів	
4.4. Виклики у діяльності асистентів	
Висновки	
5. Компетентності асистентів	35
5.1. Знання і навички асистентів для забезпечення якісної діяльності	
5.2. Освітні програми для асистентів	
5.3. Підготовка ромських асистентів	
5.4. Можливості підготовки асистентів педагогів на базі навчальних закладів державної служби зайнятості	
Висновки	
6. Асистент педагога як професія	51
6.1. Кваліфікаційні характеристики асистентів педагогів	
6.2. Профіль посади асистента педагога	
Висновки	
7. Узагальнені результати дослідження	60
8. Рекомендації	65

Додатки

- А. Міжнародний досвід практики асистента педагога: Австралія, Канада, Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Чеська Республіка, Республіка Словенія, Словацька Республіка
- Б. Нормативно-правове забезпечення посади «асистент вчителя». Аналітична довідка
- В. Педагогічна освіта для інклюзії. Професійний профіль інклюзивного вчителя
- Г. Аналіз можливостей підготовки «універсального» асистента педагога з числа безробітних на базі навчальних закладів державної служби зайнятості
- Д. Ключові компетентності асистента педагога

Література

Україна, як і більшість високорозвинених країн Європи та світу, протидіючи дискримінаційному ставленню до дітей, відходить від традиційного охоплення інклюзією лише учнів з інвалідністю й перейшла до підтримки та залучення всіх учнів, які цього потребують під час навчання, що значно розширило визначення «діти з особливими освітніми потребами». Хоча країна прагне належним чином надавати доступні послуги освіти багатьом дітям з особливими освітніми потребами, проте досі має проблеми із задоволенням попиту та стикається з проблемами якості. Загальне підвищення уваги до покращення якості освіти й підтримки інклюзії, виведене в пріоритети нещодавно розпочатими освітніми реформами, надає унікальну можливість внести конкретні пропозиції для змін у системі.

Враховуючи поточні політичні наміри й значущість людського ресурсу для доступу до освіти дітей в Україні, це дослідження ставить за мету краще зрозуміти досвід та проблеми, з якими стикаються педагоги, працюючи з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми сім'ями.

Забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей у контексті особистісно зорієнтованої, інклюзивної освіти, насамперед для дітей із соціально вразливих груп (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з етнонаціональних спільнот, зокрема й ромської, діти внутрішньо переміщених осіб та ін.), залишається одним зі стратегічних напрямів роботи Міжнародного фонду «Відродження» та Всеукраїнського фонду «Крок за кроком». Починаючи з 2010 року ВФ «Крок за кроком» упроваджував проєкти зі створення Центрів підтримки ромських батьків за сприяння ініціативи «Ранній розвиток дитини» Фонду відкритого суспільства (Лондон) та Ромською програмою Міжнародного фонду «Відродження».

Упродовж 2015–2018 рр. ВФ «Крок за кроком» реалізував проєкт «Забезпечення якісної освіти для ромських дітей у дошкільних навчальних закладах і початкових класах» на базі восьми закладів освіти в Закарпатській і Одеській областях. Одним із механізмів забезпечення якісної освіти стало створення посади асистента педагога з числа представників ромської громади. У рамках проєкту було підготовлено 8 ромських асистентів педагога, робота яких показала позитивні результати під час моніторингу й оцінювання результатів проєкту. Попри позитивний вплив роботи ромських асистентів на якість освітнього процесу, підтримку цієї практики місцевими органами влади та Міністерством освіти і науки України, проблемою в подальшому працевлаштуванні виявилось відсутність у ромських асистентів відповідного рівня освіти, що унеможлиблює прийняття їх на роботу як педагогічних працівників.

Нині освітня система України реформується. Важливого значення для розвитку суспільства набуває осмислення якісно нових ознак і смислів сучасної освіти, зважаючи на цивілізаційні зміни — історичні, механізми прогресу та інше як в Україні так і закордоном. Саме тому для дослідження ми обрали низку країн з багатоманітною культурою, традиціями становлення і розвитку інклюзивної практики і політики через запровадження механізмів підтримки та освітніх послуг для певних категорій осіб.

Це дослідження зосереджується на ролі, кваліфікаційних вимогах та особливостях підготовки ромських асистентів в Україні. Україна є особливо цікавим об'єктом дослідження, зважаючи на реформування відповідно до засад інклюзивної освіти, що вплинуло на зміни в освіті в цілому.

У межах дослідження ми ставили за мету проілюструвати роль, компетентності та особливості асистента педагога як професії в Україні і за кордоном в умовах інклюзивного навчання та практичний досвід міжнародної та вітчизняної практики ромських асистентів.

Серед ключових завдань дослідження були:

- здійснення аналізу міжнародних практик підготовки асистентів педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, зокрема в середовищі, де навчаються ромські діти;
- проведення дослідження фокус-груп та глибинних інтерв'ю з вивчення питань професійного профілю асистента педагога;
- здійснення аналізу навчальних програм з підготовки вихователів дошкільних закладів освіти і вчителів початкових класів у вищих закладах освіти I-II рівня акредитації на предмет включення питань інклюзивної освіти, а також вивчення питання щодо відкриття додаткової спеціалізації «асистент педагога» на першому кваліфікаційному рівні (молодший спеціаліст);
- здійснення аналізу нормативно-правових документів та напрацювання рекомендацій щодо внесення до них відповідних змін з метою удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності асистента педагога;
- здійснення аналізу здатності центрів зайнятості населення з включення до відповідного переліку спеціальності «асистент педагога», зокрема для представників ромської національності;
- узагальнення результатів дослідження та напрацювання моделі профілю посади асистента педагога;
- проведення презентаційного інформаційного заходу для представлення результатів проєкту та підготовлених рекомендацій проєкту.

Дослідження проведено у співпраці з такими організаціями:

- педагогічний коледж Київського університету імені Бориса Грінченка;
- вищий навчальний комунальний заклад «Одеське педагогічне училище»;
- вищий навчальний комунальний заклад «Білгород-Дністровське педагогічне училище»;
- Луцький педагогічний коледж;
- Балаклійська філія комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Результати дослідження стануть основою для планування навчальної програми підготовки асистентів педагога, фокусуючись на різних вікових категоріях дорослих (випускники школи, дорослі люди) та потребах дітей у громаді. Особливий наголос у дослідженні поставлено на осіб, які часто не мають відповідної освіти, необхідної для роботи асистентом педагога, зокрема й на представників ромських громад.

Очікується, що дослідження сприятиме покращенню ситуації, щодо залучення асистентів педагогів з числа представників ромської громади до закладів загальної дошкільної та загальної середньої освіти.

3 МЕТОДОЛОГІЯ

У межах проєкту «Інституалізація “універсального” асистента вчителя в Україні: дослідження умов для реалізації», здійсненого Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та програми «Ранній розвиток дитини» Фонду відкритого суспільства, **ключовими питаннями для дослідження були:**

- ▶ **знаходження аргументів для зміни назви посади «асистент учителя», «асистент вихователя» на універсальну «асистент педагога»;**
- ▶ **уточнення та коригування ролі й кваліфікаційних вимог до асистента;**
- ▶ **розроблення профілю асистента педагога як засади для підготовки відповідної робочої навчальної програми.**

Для відповіді на ці питання було:

- проаналізовано досвід різних країн світу з метою дослідження особливостей реалізації практики асистентів педагогів, зокрема і з числа представників ромської громади,
- проведено експертне фокус-групове дослідження,
- здійснено аналіз програм і підходів до підготовки вчителів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в Україні.

Порівняльний огляд було проведено з метою

аналізу існуючих практик для глибшого розуміння ролі, кваліфікаційних вимог та особливостей підготовки асистентів педагогів; розроблення прогнозів та шляхів удосконалення вітчизняної практики підготовки асистентів педагогів, зокрема й з числа представників ромської громади.

Завдання порівняльного огляду:

- ▶ збір інформації та ознайомлення з практикою роботи асистента педагога в провідних країнах світу (США, Канада, Австралія) та європейських країнах (Велика Британія, Сербська Республіка, Словацька Республіка, Чеська Республіка);
- ▶ порівняння основних критеріїв визначення ролі та завдань асистента педагога.

Фокус-групові дослідження у формі інтерв'ю з фіксацією відповідей (обговорення)

Мета фокус-груп

- дати експертну оцінку ситуації для інституцій, які працюють у сфері надання освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема й ромських дітей;
- виробити спільний план дій щодо запровадження змін, пов'язаних з практикою асистентів педагогів для покращення надання освітніх послуг усім дітям, що потребують підтримки в освітньому процесі.

Завдання фокус-групового дослідження:

- виявити особливості підготовки до професійної діяльності асистентів педагогів в умовах інклюзивного навчання;
- визначити переваги та бар'єри в отриманні освітніх послуг для ромських дітей та їхніх однолітків, зважаючи на практику реалізації обов'язків та функцій асистента педагога;
- оцінити мотивованість претендентів та механізми їх підтримки в процесі підготовки до виконання обов'язків асистента педагога;
- виокремити зацікавлені сторони для вирішення проблемних питань, пов'язаних із задоволенням особливих освітніх потреб ромських дітей.

Для організації фокус-групового інтерв'ю було визначено дев'ять цільових груп, які було опитано окремо.

- 1.** Педагоги, що мають досвід роботи в закладах, де є практика роботи асистента педагога.
- 2.** Асистенти, що мають досвід роботи в закладах, де є практика роботи асистента педагога.
- 3.** Керівники закладів освіти, де є практика роботи асистента педагога.
- 4.** Педагоги, що мають досвід роботи в закладах, де є практика роботи асистента педагога та практика надання освітніх послуг ромським дітям.
- 5.** Асистенти педагогів, що мають досвід роботи в закладах, де є практика роботи асистента педагога та практика надання освітніх послуг ромським дітям.
- 6.** Керівники закладів освіти, де є практика роботи асистента педагога та практика надання освітніх послуг ромським дітям.

Критерії участі у фокус-груповому інтерв'ю:

- доступні в потрібний час;
- зацікавлені в обговоренні питань освіти дітей з особливими освітніми потребами, зокрема й ромських дітей;
- досвід роботи в умовах інклюзивного навчання;
- досвід роботи з ромськими дітьми в загальноосвітньому закладі;
- чоловіки та жінки;
- різного віку або з різним стажем.

7. Батьки дітей з особливими освітніми потребами.

8. Батьки ромських дітей.

Критерії участі у фокус-груповому інтерв'ю:

- доступні в потрібний час;
- зацікавлені в обговоренні питань освіти дітей з особливими освітніми потребами, зокрема й ромських дітей;
- чоловіки та жінки;
- різного віку.

На адреси закладів освіти, в яких проходили фокус-групи для батьків, були надіслані інформаційні повідомлення-запрошення.

Фокус-групові інтерв'ю з батьками ромських дітей проходили на території ромських громадських організацій.

9. Були проведені індивідуальні інтерв'ю з переступниками управлінь/відділів системи освіти.

Інструментарій дослідження

Для кожної групи був розроблений протокол для проведення інтерв'ю.

Аналіз програм підготовки був проведений з метою визначення основних підходів і практики підготовки майбутніх педагогів з базовою вищою педагогічною освітою до роботи в умовах інклюзивної освіти на основі порівняння компетентностей, закладених в освітньо-професійних програмах.

У межах дослідження проводився порівняльний огляд програм на предмет включення доосвітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Логопедія», «Соціальна педагогіка» навчальних дисциплін, спрямованих на формування в майбутніх педагогів компетентностей у сфері інклюзивного навчання.

За результатами порівняльного огляду, аналізу програм підготовки та фокус-групових досліджень у формі інтерв'ю з фіксацією відповідей передбачалося врахування позицій зацікавлених державних та громадських інституцій щодо запровадження змін, пов'язаних з практикою задоволення особливих освітніх потреб ромських дітей, а також налагодження комунікацій та інформування цільових груп із зазначених питань.

Обмеження дослідження та фактори, які могли вплинути на його результати

Добровільна участь передбачала, що за певних причин респонденти мають право не продовжувати інтерв'ю чи не відповідати на запитання. Очікувалося, що вони про це повідомлять. З цієї причини недоцільним був аналіз та інтерпретація кількісних даних. Звіт містить їх якісний опис.